

BRONSÅLDERSHYDDOR I MÄLAROMRÅDET

Av Mälardalskapens bronsåldersboplatser med bostadslämningar är endast 2 mera kända i litteraturen, nämligen hyddan från *Boda* i Bred sn¹⁾ och *Brobykomplexet* i Börje sn.²⁾ Båda är belägna i Uppland liksom den keramikrika boplatzen på Hamnbrinken vid Darsgårde,³⁾ vilken dock p.g.a. sin särskilda karaktär och avsaknad av lerklining ej skall behandlas i detta sammanhang. Under den 50-åriga mellanperioden mellan Boda och Brobyundersökningarna samt senare har några mindre kända undersökningar av hyddor och jämförbara lämningar gjorts. En kortfattad översikt av det nu kända materialet skall göras.

Bodahyddan, undersökt av Oscar Almgren år 1906, bestod av ett ovalt, golvliknande småstenslager med en härdgrop.⁴⁾ I den senare och i dess närmaste omgivning fanns talrik lerklining. Dessutom påträffades röd keramik och djurtänder. Genom fynd av ett bronspänne har dateringen satts till yngre bronsålder.⁵⁾

Lerkliningsbitarna med sina talrika grenintryck har av utgrävaren tolkats som rester av lertätning utanpå en grenflätad vägg. Grenintryck i två rader kan ses som en följd av att grenarna tog olika riktning intill tvärsåarna i ett flätverk.⁶⁾

Vid Brobyundersökningarna, ledda och publicerade av Bengt Schönbäck, framkom bl.a. ett par husgrundliknande lämningar av rektangulär form, begränsade av låga, breda stenvägar.⁷⁾ Deras karaktär av bostadshus är osäker, något som även muntligen har framhållits av utgrävaren. I området påträffades även ett par hyddbottenliknande anläggningar med golvlager, härdar, stolphål och lerkliningsfynd.⁸⁾ De låg som bottenparti under komplicerade gravar. Tolkningen är svår, det kan röra sig om överbyggda hyddor eller någon form av »bostadsgravar».⁹⁾

I slutet av 1920-talet undersökte Nils Åberg några skärvstenshögar vid Alsta i Nysätra sn, Uppland.¹⁰⁾ Under markytan intill en av högarna fanns ett oregelbundet lager av tätt lagda småstenar, ca 12 x 7 m stort.¹¹⁾ Undersökaren har tolkat det som en skadad hyddbotten. I lagret påträffades lerklining med grenintryck liknande Bodahyddans, en knacksten, ett bryne, keramik och hästtänder. Dessutom fanns några stolphålsliknande gropar.

Lämningen har daterats till bronsålder.¹²⁾ Detta har föranletts av den rödaktiga och rabbiga keramiken. Grovdateringar till yngre bronsålder av denna slags keramik är vanliga i den arkeologiska litteraturen. I några fall har keramik av nämnda utseende påträffats i gravfynd tillsammans med bronsföremål i Mälardalen.¹³⁾ En fullständig genomgång av områdets bronsålderskeramik saknas dock ännu, varför dateringar av detta slag är något svävande.

År 1938 undersökte Erik Floderus en hyddlämning i en åker vid Lilla Härnevi, Härnevi sn, Uppland.¹⁴⁾ I norra kanten låg tre nästan meterhöga stenblock, vilka bildade en 4 m lång rad i öst-västlig riktning. Söder om blocken bildade 5 stolphål en rundad krets, 4-5 m i diameter (fig. 1.). De kan tolkas som ytterkant på en rund hydda, där blocken bildat stöd för norra väggen. I väster fanns 2 U-formade härdar. Kring den ena bildade 5 stolphål en rektangulär inramning, av utgrävaren tolkad som utbyggnad av hyddan. Mellan härdarna påträffades röd, grov och rabbig keramik. Den är av ungefär samma utseende som den från bl.a. Boda- och Alstahyddorna. Vidare påträffades talrik lerklining med täta pinnintryck.

År 1930 undersökte Erik Bellander 2 hyddbottnar vid Nälsta i Spånga.¹⁵⁾ De var stensatta och lämnade fynd av bl.a. lerklining, rödaktig keramik av samma utseende som ovanstående och flintskrapor. Dateringen av denna och i det föregående nämnda lämningarna bygger på keramiken, och är således något osäker.

I slutet av 1950-talet undersökte Henry Simonsson en hyddbotten vid Vallby utanför Västerås, Västmanland.¹⁶⁾ Den låg i anslutning till några gravar med fynd från yngre bronsålder. Lämningen utgjordes av en oval stolphålskrets av 12 hål, varav 4 bildade en rak linje mot norr. Markytan inom kretsen saknade stenpackning, men glesa stenar och

svartjord i mittpartiet har av utgrävaren tolkats som härdrester. 40 liter lerklining påträffades. Bitarna hade täta grenintryck. I anläggningens kant påträffades en dubbelknapp av brons samt bland lerkliningens en gjutformsdel till tutulus (?).

Slutligen skall nämnas en hyddbotten vid Igelsta i Östertälje sn, Södermanland, undersökt av Riksantikvarieämbetet genom förf. år 1965. På ett sandigt markområde framkom under markytan en oval småstenspackning, blandad och tilltrampad med lera. Under denna »golvpäckning» låg en härd. Runt packningen fanns en ofullständig krets av stolphålsliknande gropar (fig. 2). C¹⁴-analyser på kol från 3 av groparna har gett en datering till yngre bronsålder.¹⁷⁾ Över mittpackningen fanns ca 40 liter lerklining med talrika gren- och gräsintryck. Lerkliningslagret var mäktigast i norra delen. I övrigt utgjordes fynden av keramik av både grovt och finare gods, några flintavslag samt ben av människa, får, hund och – vilket är mycket anmärkningsvärt – björn.¹⁸⁾

Konkreta hyddbottnar från bronsålder är sällsynta, svårtolkade och i vissa fall svårdaterade. Det har tydligen rört sig om enkla stolpkonstruktioner runt en mitthärd. Ibland har även golvpäckningar funnits. Typindelning kan givetvis ej göras utifrån det nu kända materialet.

Lerkliningsmaterialet – vilket är av enhetligt utseende från de nämnda fyndplatserna – tyder på att lertätade ris- eller grenkonstruktioner funnits. Att betrakta dessa som vägganordningar är frestande. I sin redogörelse för Bodahyddan anmärkte dock Oscar Almgren,¹⁹⁾ att den påträffade lerkliningsmängden var för liten, för att täcka en fullständig väggätning runt det antagna hyddgolvet. Ett liknande förhållande kan även gälla Igelsta hyddan. Lerkliningens koncentration i norra delen av »golvet» kan tolkas som spår av en lertätad norrvägg. Det är inte helt otänkbart, att ett direkt samband härd – lerklining föreligger. Kliningens kan ha använts till beredning av vindsydd, värmereflektande väggparti eller rökgång.

I Uppland finns några fyndplatser med datering till yngre bronsålder där kombinationen härd + lerklining påträffats.²⁰⁾ Den viktigaste är det nyligen undersökta komplexet vid Vinsta i Spånga, vilket ännu ej bearbetats.²¹⁾

Vid eller i närheten av hyddlämningar – t.ex. Alsta och Igelsta – finns ofta skärvestenshögar, dvs högar av eldsprängd sten och sot. Den äländska Otterböteboplatsen uppvisade nära samband mellan hyddor och skärvestenshögar.²²⁾ Skärvestenshögar är talrika i Mälarskapskapen, men hittills har endast ett 50-tal undersökts, fördelade på ca 20 platser.²³⁾ Genom säkra föremålsfynd och C¹⁴-analyser har bronsåldersdatering uppnåtts på några få platser.²⁴⁾ Vanligt är fynd av röd, ibland grov och rabbig keramik av den typ, som brukar anses typisk för yngre bronsålder. Den största undersökningen av ett skärvestenskomplex har nyligen företagits vid Sonö i Söderbykarl sn, Uppland.²⁵⁾ Tyvärr påträffades där inga metallföremål.

En generell bronsåldersdatering av skärvestenshögar utifrån det nuvarande, stickprovsartade undersökningsmaterialet är inte möjlig. Ingen av de undersökta tycks dock vara belägen på så låg nivå över havet, att en sådan datering uteslutes. Vanligen är de belägna 20-30 m ö.h.

Skärvestenshögar förefaller vara uppbyggda av utrensat härdmaterial. Vanliga fynd är lerklining och djurben. Detta kan stöda den tolkningen, att de består av avfallsprodukter från intilliggande hyddor. Vid fosfatprovtagning invid skärvestenshögar i Södermanland har man påträffat lerklining.²⁶⁾ Det är tänkbart, att man vid undersökning av skärvestenshögar kan påträffa hyddbottnar om undersökningsytan utsträcks.

Vissa skärvestenshögar har visat sig dölja stenkrepsar, både enkla och dubbla.²⁷⁾ Detta påminner om konstruktioner i rösegravar från yngre bronsålder. En viktig men något svårtolkad anläggning har Greta Arwidsson undersökt vid Skrävsta i Botkyrka sn, Södermanland.²⁸⁾ Den bestod av en skärvestensfyllning över ett lager av i cirklar lagda stenar, samt därunder ett mycket fynd- och keramikrikt brandlager. Det är inte otänkbart, att vissa religiösa aspekter kan läggas på skärvestenshögar tolkning.

Tillsammans med rösegravar bildar Mälarskapskapens skärvestenshögar ofta slutna fornlämningskomplex, vilka an knyter till förhållandevis höga nivåer. Vid ett flertal av de på kartan (fig. 3) redovisade undersökningsplatserna bildar 20-25 metersnivåerna sidovikar till större fjärdar. Sådana sidovikar eller små avsnörda lerslättsjöar kan ha varit av stor näringsekonomisk betydelse för bosättning under en tid av torrt klimat.

Noter

- 1) O.Almgren, En uppländsk bronsåldershydda. Fornvännen 1912.
- 2) B.Schönbäck, Bronsåldershus i Uppland. Tor 1949–1951. Bronsåldersbygd i Mälardalen. Tor 1959.
- 3) B.Ambrosiani, Keramikboplatsen på Hamnbrinken vid Darsgårde. Tor 1959.
- 4) O.Almgren, a.a. sid. 138, fig. 5.
- 5) O.Almgren, a.a. sid. 133, A.Oldeberg, Det nordiska bronsåldersspännets historia, KVHAA Handlingar 38:3, 1933.
- 6) O.Almgren, a.a. sid. 146 ff.
- 7) B.Schönbäck, Tor 1949–1951, se plansch 7–17.
- 8) B.Schönbäck, Tor 1959, jf anläggningsnummer 34 och 38.
- 9) B.Schönbäck, Tor 1959, sid. 79 ff.
- 10) E.Bellander, Bälrosen – offersösen. Kulturhistoriska studier tillägnade Nils Åberg 1938.
- 11) Rapport av Nils Åberg i Antikvariskt Topografiska Arkivet (ATA), Stockholm. Dnr 4439/1928.
- 12) Statens Historiska Museum (SHM), Tillväxten. Inv. nr. 18613, 19074. Jf även Bellander, a.a.
- 13) T.ex. ett gravfält vid Skälby i Vårfrukyrka sn, Uppland, undersökt av E.B.Lundberg. SHM 24577. ATA dnr 4593/51.
- 14) Rapport i ATA, dnr 3767/1938.
- 15) Rapport i ATA, dnr 2056/1930. Å.Fredsjö, PM rörande undersökning av en boplats från stenålder – bronsålder vid Nälsta, Spånga, Uppland, manuskript i ATA från 1941.
- 16) H.Simonsson, En arkeologisk undersökning vid Vallby, i Vesterås. Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift XLI, 1958–1959.
- 17) Medelvärdet 415 f.Kr, 620 f.Kr. och 825 f.Kr. Dateringsattest från Laboratoriet för radioaktiv datering, Frescati, Stockholm den 30 november 1965.
- 18) Benbestämningar av Hans Sellstedt, Riksantikvarieämbetet.
- 19) O.Almgren, a.a. sid. 146.
- 20) Fjuckby, Årentuna sn, Uppland. Fynd av bronssyl, SHM 21557. Tibble, Täby sn, Uppland. Fynd av bronsnål, M.Modin, Ett gravfynd från Täby i Uppland, Fornvännen 1966 samt M.Modin muntl.
- 21) Undersökningar genom Stockholms Stadsmuseum (J.Ferenius). M.Biörnstad, Spångas förhistoria. I Spångas sockens historia, Stockholm 1966.
- 22) M.Drejter, Bronsåldersbyn vid Otterböte. Åländsk Odling 1947.
- 23) Förteckning av förf. i Igelstakomplexet, kring yngre bronsålder i Mälardalen, stencil 1966.
- 24) Skälby i Vårfrukyrka sn, Uppland, A.Oldeberg, Skälbyfyndet, En boplatslämning från yngre bronsåldern, Antikvariskt Arkiv 15, 1960.
Trädlösa i Vaksala sn, Uppland, S.Rentzhog, Skärvsten och skärvstenshögar, Tor 1966–67.
Igelsta i Östertälje sn, Södermanland, Riksantikvarieämbetet (von Heland) 1958, SHM 26586.
Berga i Ytterjärna sn, Södermanland, Riksantikvarieämbetet (D.Damell) 1966.
Ändesta i Kungsåra sn, Västmanland, Rentzhog a.a.
Broby i Börje sn, Uppland, B.Schönbäck a.a.
- 25) B.Ambrosiani, Fornlämningar och bebyggelse, Uppsala 1964, sid. 51.
- 26) F.Hallberg, Södermanland, Med arkeologen Sverige runt. Oskarshamn 1965. Sid. 216.
- 27) T.ex. Igelsta i Östertälje (not 24) och Ändesta i Kungsåra (not 24).
- 28) G.Arwidsson, Bronsålderskeramik från Mälardalen. I manuskriptsamling tillägnad Andreas Oldeberg 31/12 1958. ATA. SHM 22586.

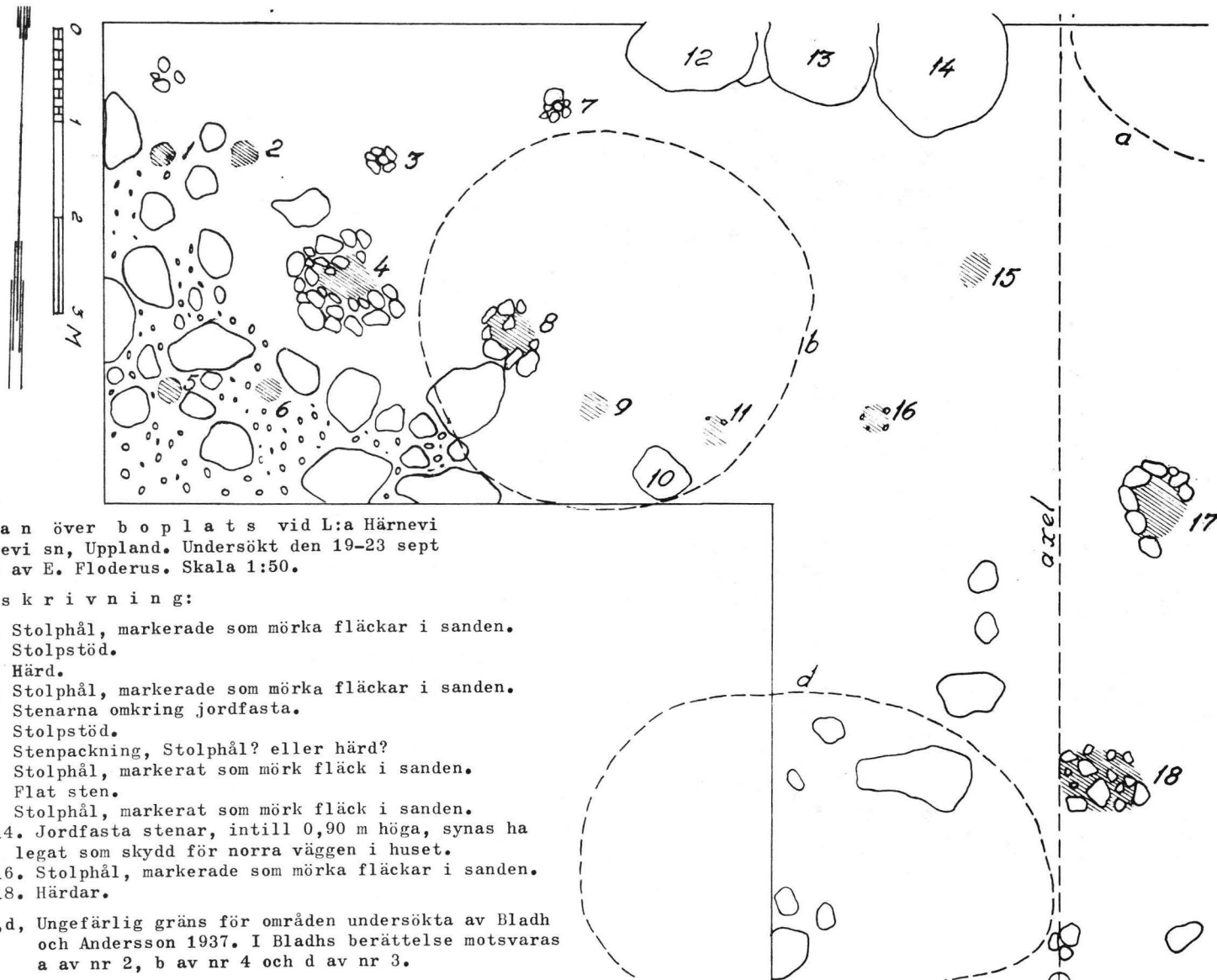

Fig 1.

Plan över boplatz vid L:a Härnevi
Härnevi sn, Uppland. Undersökt den 19-23 sept
1938 av E. Floderus. Skala 1:50.

B e s k r i v n i n g:

- 1-2. Stolphål, markerade som mörka fläckar i sanden.
 3. Stolpstöd.
 4. Härd.
 - 5-6. Stolphål, markerade som mörka fläckar i sanden.
Stenarna omkring jordfasta.
 7. Stolpstöd.
 8. Stenpackning, Stolphål? eller härd?
 9. Stolphål, markerat som mörk fläck i sanden.
 10. Flat sten.
 11. Stolphål, markerat som mörk fläck i sanden.
 - 12-14. Jordfasta stenar, intill 0,90 m höga, synas ha
legat som skydd för norra väggen i huset.
 - 15-16. Stolphål, markerade som mörka fläckar i sanden.
 - 17-18. Härdar.
- a, b, d, Ungefärlig gräns för områden undersökta av Bladh
och Andersson 1937. I Bladhs berättelse motsvaras
a av nr 2, b av nr 4 och d av nr 3.

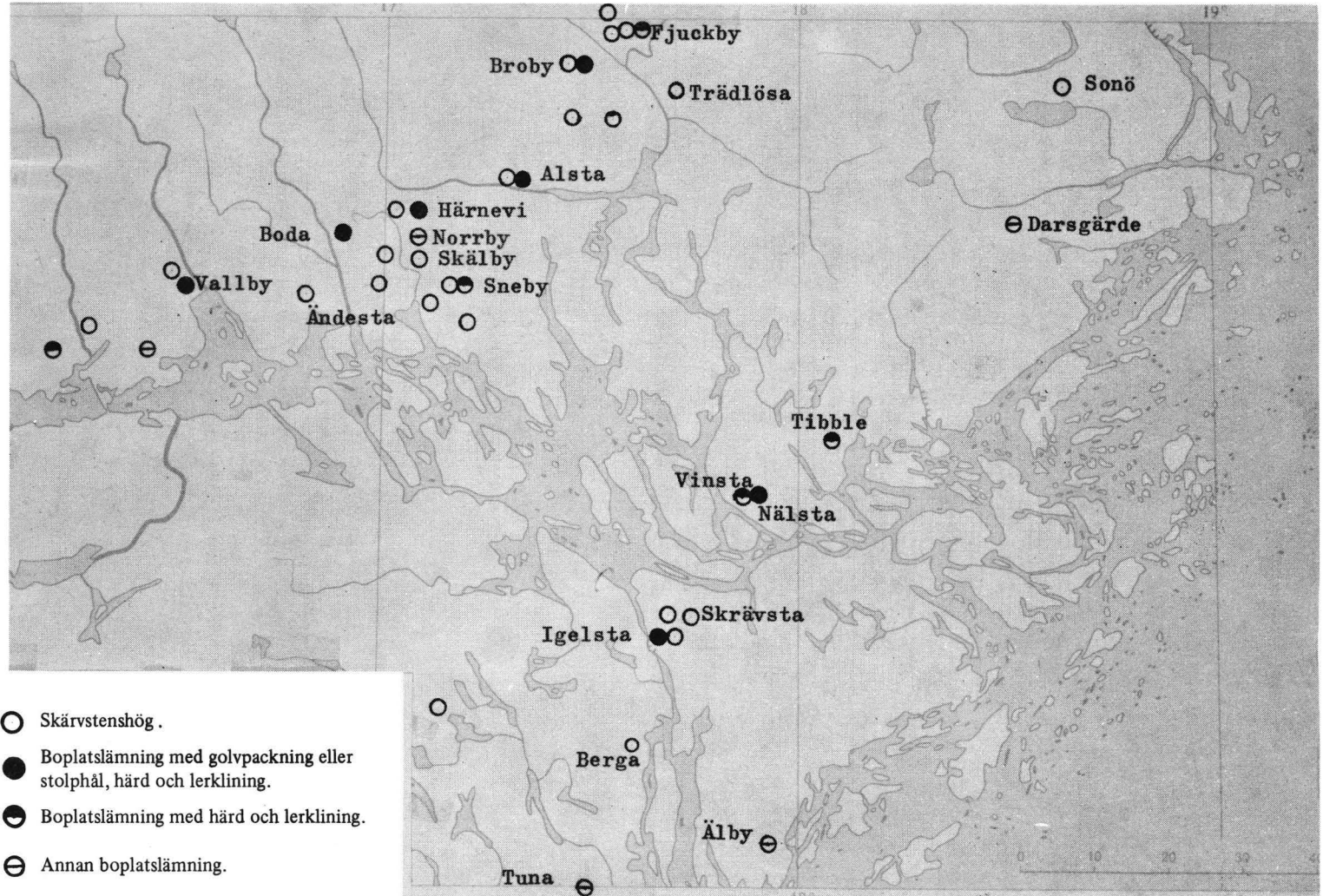

Fig. 3. Undersökta skärvstenshögar och boplatser av bronsålderskaraktär i Mälarsjöarna.